

*Giedrius Subačius*University of Illinois at Chicago,
Lietuvių kalbos institutas, Vilnius

**Zacharijaus Liackio pranešimas
IX Rusijos archeologų suvažiavime
Vilniuje (1893)**

Zacharijus Liackis (Захарій Антонович Ляцкій, ~1836–1899) buvo kilęs iš smulkių Baltarusijos (Minsko gubernija, tuometinė Borisovo apskritis; dabar Logoisko rajonas) dvarininkų, pagal išsilavinimą karo inžinierius, vėliau žinomas panevėžietis, gyvenęs Senojo Panevėžio dvare prie Nevėžio, statęs Panevėžio realinę gimnaziją, ilgai dirbęs Panevėžio apskritys iždininku. Dvidešimt dvejus metus jis dėstė lietuvių kalbą Panevėžio mokytojų seminarijoje (1873–1895). Mokytojaudamas Liackis buvo tapęs vienu iš pagrindinių Vilniaus švietimo apygardos (toliau – VŠA) globėjo Nikolajaus Sergijevskio (Николай Александрович Сергиевский) kalbinių parankinių – jis recenzavo daug lietuviškų kirilinių rankraščių. Vytautas Merkys yra užsiminęs, kad Liackis vertino Juozo Miliausko-Miglovaros abécélés, Juozo Liaugminio kalendoriaus rankraščius (nė vienas nebuvo išleistas), kad padėjo Eduardui Volteriui redaguoti *Дієвіска літургія*¹, kad recenzavo Levo Tolstojaus knygelę *Кауказа невальникасъ*² bei skaitė jos korektūras³. Darius Staliūnas yra nurodęs, kad „Žemaičių kalbos“ pamokų metu mokytojas Liackis akcentuodavo lietuvių kalbos panašumą į rusų kalbą⁴, kad kartais siūlė laužyti lietuvių kalbos gramatiką ir artinti ją prie rusų kalbos, kaip kad lenkai anksčiau darę (Staliūnas 2007, 264). Esu ir pats rašęs apie lituanistinę Liackio veiklą – apie Liackio recenzuotus ir redaguotus

1 БОЖЕСТВЕННАЯ ЛИТУРГІЯ СВЯТАГО ІОАННА ЗЛАТОУСТА. ДІЄВІШКА ЛІТУРГІЯ ШВЭНТОЮ ЁНО АЎКСОБҮРНІО. САНКТПЕТЕРБУРГЪ. Швэйтам Петербурге, Метъце 1887, [parengė Eduardas Volteris]; LLTIB: В 1770.

2 КАУКАЗА НЕВАЛЬНИКАСЪ. ЛЯОНА ТОЛСТОИ (Партлумочита ишъ рускиш-ка). ВИЛЬНА. Типографія А. Сыркина, Большая ул., соб. д., № 88. 1891, [vertė Ipolitas Liutostanskis]; VUB: L_R 57.

3 Vytautas Merkys, *Knygnešių laikai. 1864–1904*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1994, 84, 91, 94, 95.

4 Darius Staliūnas, „Kaip rusai pedagogai XIX a. viduryje mokėsi lietuvių kalbos“, *Lietuvos istorijos metraštis* 2005 (2), 2006a, 108; Darius Staliūnas, *Making Russians. Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863*, Amsterdam, New York, NY: Rodopi, 2007, 276.

Levo Tolstojaus knygelių vertimus į lietuvių kalbą ir rašybą⁵, apie jo įsidarbinimą Panevėžio mokytojų seminarijoje lietuvių kalbos mokytoju 1873 metais⁶.

Dėstydamas seminarijoje Liackis dirbo ir tam tikrą lietuvių kalbos analitiko darbą, o rezultatus pateikinėjo savo mokiniams (būsimiems Lietuvos valdinių mokyklų mokytojams) bei Rusijos administratoriams Vilniuje, dažnai dariusiems sprendimus pagal Liackio rekomendacijas. Šis straipsnis skirtas turbūt reikšmingiausiam lin-gvistinės Liackio biografijos epizodui – dalyvavimui IX Rusijos archeologų suvažiavime Vilniuje 1893 metais, jo mąstymui apie lietuvių kalbą ir jos ryšius su kitomis, visų pirma – su rusų kalba.

1893 metais rugpjūčio 1–14 dienomis Vilniuje vyko IX Rusijos archeologų suvažiavimas⁷. Kas treji metai organizuotas įvairiuose Rusijos miestuose suvažiavimas buvo didžiulis įvykis imperijos mokslo pasaulyje, „suvažiavimas konstatavo to meto archeologijos mokslo plačiąja prasme lygi Rusijos imperijoje“ (Zabiela, Kulikauskas 1999, 127). „Suvažiavimuose archeologija buvo suprantama plačiai“, ji apėmė ir „istorijos, paleografijos, architektūros, meno, numizmatikos bei kitų pagalbinių mokslų sričių, bažnytinės archeologijos [...], kalbotyros, literatūros ir kt.“ (Zabiela, Kulikauskas 1999, 123–124) disciplinas.

Suvažiavimo rengimas prasidėjo gerokai iš anksto: „1891–1893 metais parengiamo komiteto Vilniaus skyrius posėdžiavo net 16 kartų“ (Zabiela, Kulikauskas 1999, 125). 1889 metais pradėtoje byloje apie numatytaį suvažiavimą⁸ tarp žmonių, ketintų pritraukti prie suvažiavimo rengimo, įrašyti net trys panevėžiečiai: Zacharijus Liackis, Sofronijus Zosimovičius (Софроний Лукич Зосимовичъ, tos pačios Panevėžio mokytojų seminarijos stačiatikis šventikas, be kita ko, ir Liackio svainis) bei Stepanas Boričevskis (Степанъ Андреевичъ Боричевскій, tos pačios seminarijos direktorius; l. 5r–5v). Sprendžiant iš kitų bylos dokumentų galima manyti, kad šis juodraštinis pieštuku rašytas sąrašas sudarytas 1889 metų pabaigoje, kai net ankstesnis – VIII Rusijos archeologų suvažiavimas Maskvoje – prasidėjęs dar nebuvo (vyko 1890-aisiais).

Taigi Vilniaus suvažiavimo darbai planuoti labai iš anksto. Septintajame posėdyje, vykusiame 1892 metų kovo 12 dieną, kuriame dalyvavo ir Šiaurės vakarų krašto generalgubernatorius Ivanas Kachanovas (Иванъ Семеновичъ Кахановъ), ir VSA globėjas Sergijevskis, be kita ko, buvo pristatytas Liackio pranešimas⁹:

⁵ Giedrius Subačius, „Kazimiero Lelio ir Ipolito Liutostanskio lietuviškos kirilikos modeliai, 1887–1891“, *ALT* 8, 2006, 287–314.

⁶ Giedrius Subačius, „Panevėžio mokytojų seminarija: lietuvių kalbos dėstymo pradžia 1872–1873 metais“, *ALT* 9, 2007, 301–312.

⁷ Plačiau žr. I[zabelė] Sadauskaitė, „Rusijos archeologų IX suvažiavimas“, *Mokslas ir gyvenimas* 7, 1963, 14; Gintautas Zabiela, Pranas Kulikauskas, *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*, Vilnius: Diemedis, 1999, 123–128.

⁸ ВИЛЕНСКОЙ КОММИССИИ ДЛЯ РАЗБОРА АКТОВЪ ДѢЛО о предложенномъ въ 1893 году IX Археологическомъ Съѣзду въ Вильнѣ. 1889 г.; LVIA: f. 596, ap. 1, b. 226. Аciū dr. Redai Griškaitei už šios bylos nurodymą.

⁹ Дополнительные вопросы и запросы, заявленные къ IX Археологическому съѣзду въ г. Вильнѣ въ 1893 г., Москва, Типографія Э. Лисснера и Романа, 1893 (цитуojama iš: LVIA: f. 596, ap. 1, b. 244).

По предложенію предсѣдателя, членомъ К. И. Снитко была прочитана часть записки, доставленной въ виленское отдѣленіе преподавателемъ [...] Захаріемъ Антоновичемъ Ляцкимъ, подъ заглавіемъ „Литовскій языкъ въ вопросѣ о происхожденіи Руси,” именно та часть, которая касается старинныхъ и непонятныхъ „русскихъ” названій (Эссупи, Улворси, Геландри, Айфаръ, Варуфоросъ, Леанти и Струувунъ) 7-ми днѣпровскихъ пороговъ [...] (б. 244, л. 137в).

Idomu, kad visas organizacinių komitetas išklausė dalį gana išsamaus Liackio pranešimo apie Dniepro slenksčių pavadinimus ir ryšį su lietuvių kalba¹⁰. Matyt, norėta įsitikinti pranešimo mokslininkų. Kalbėta, kad Maskvos universiteto profesorius Vsevolodas Mileris (Всеволодъ Федоровичъ Миллеръ) 1885 metais buvo išspausdinęs straipsnį, kuriame irgi aiškino Dniepro slenksčių pavadinimą kilmę. Kaip konstatuota, „Ученый профессоръ действуетъ крайнее усилие, чтобы объяснить эти названія именно въ этомъ направлениі“ (л. 141r).

Liackis pateikė kitokį aiškinimą nei profesorius:

О странныхъ и непонятныхъ „русскихъ” названіяхъ 7-ми днѣпровскихъ пороговъ у Константина Багрянородного Ляцкій замѣчаетъ, что они принадлежать литовцамъ и литовскому языку, и до такой степени близко и точно, какъ будто бы они „сегодня“ даны литовцами помянутымъ порогамъ (б. 244, л. 141r).

Liackis teigė, kad Dniepro slenksčių rusiški pavadinimai priklausė lietuviams ir lietuvių kalbai. Susirinkę dalyviai nutarė palyginti Liackio ir Milerio straipsnius. Abu buvo vienas po kito garsiai visiems skaitomi. Prieita prie tokios išvados:

Впечатлѣніе изъ этого сравнительного чтенія, по крайней мѣрѣ на первый разъ, получалось такое: у профессора Миллера крайне много натяжекъ; у Ляцкаго же, если онѣ и есть, то ихъ весьма немного (б. 244, л. 141r).

Štai taip. Maskvos universiteto profesoriaus Milerio išvados esą labai pritemptos, o Liackio – pamatuotos, jei ir esama pritempimo, tai neryškaus. Panevėžietis Liackis įvertintas geriau už Maskvos profesorių. Néra abejonių, kad nuolatinis Liackio

¹⁰ Liackis stengesi nuneigtį skandinavišką rusų kilmę, kuri esą netiksliai grindžiamą daugiausia Dniepro slenksčių pavadinimų bei tokiai žodžiai kaip *варягъ, russъ, Рюрикъ, Труворъ* etimologijomis; esą nors Michailas Lomonosovas ir Nikolajus Kostomarovas žinojo, kokie netvirti yra skandinaviški argumentai, bet nemokédami lie туvių kalbos negalėjo suprasti ir senosiuos rusų kalbos (3[ахарій] Ляцкій, „Значеніе Литовскаго языка въ вопросѣ о происхожденіи Руси“, *Труды Виленскаго отдѣленія Московскаго предварительнаго комитета по устройству въ Вильнѣ IX Архео-*

логическаго съсобда

Вильна: Типографія А. Г. Сыркина, 1893а, 337; VUB: B24 – 1/13). Šiai laikais visada remiamasi ir skandinaviškomis (ar slaviškomis, bet ne lietuviškomis) Dniepro slenksčių etimologijomis (plg. Viačeslavas Ivanovas, Vladimiras Toporovas, „Mitologiniai vietovardžiai kaip slavų etnogenezės bei seniausių istorijos rekonstrukcijos šaltinis“, *Vladimiras Toporovas ir Lietuva*, sudarė Algirdas Sabaliauskas ir Jolanta Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009, 317–318).

rémėjas Sergijevskis, sédėjės tame posėdyje, buvo patenkintas savo patikėtinio sumanumu ir mokslininkui.

Vadinasi, 1892 metų kovo 12 dienos septintajame parengiamojo komiteto posėdyje Liackio pranešimas buvo puikiai įvertintas ir priimtas į suvažiavimą. Liackis buvo pripažintas, artėjo jo triumfo valanda – suvažiavime kaip lygus su lygais jis rengési kalbėtis su garsiausiais Rusijos ir kitų šalių mokslininkais. Lietuvių kalbos mokymo patirtis padėjo jam pasijusti iškiliam.

13-ajame komiteto posėdyje 1893 metų sausio 4 dieną jau pažymėta, kad Liackio pranešimas gautas (l. 434r; matyt, tai buvo jo straipsnio rankraštis, vėliau išspausdintas suvažiavimo darbuose). Suvažiavimas įvyko ir Liackis skaitė pranešimą. Kaip jam sekési, sužinome iš daug vėlesnio (1901 metų sausio 24 dienos) VŠA parengto rašto švietimo ministriui į Sankt Peterburgą¹¹. Liackio pasirodymas IX Rusijos archeologų suvažiavime Vilniuje buvo apibūdintas taip:

Когда въ 1893 году преподаватель литовского языка въ Поневѣжской семинарии – г. Ляцкій – выступилъ на археологическомъ съездѣ въ Вильнѣ съ рефератомъ о литовскомъ языке, его сейчасъ же остановили, признавъ его сравненія совершенно не научными, дѣтскими. Это сдѣлано было со стороны такихъ знатоковъ литовского языка, какъ профессоръ новороссійского университета А. А. Ко-чубинскій и профессоръ Кенигсбергскаго университета Бецценбергеръ (онъ владѣетъ и русскимъ языкомъ) (б. 5785, л. 45в–46г).

Šit kaip. Pradėti pranešimą Liackui leido, bet pabaigti – ne. Tik émuši skaityti nutrauké tokie žymūs kalbininkai kaip Novorosijsko universiteto profesorius Aleksandras Kočiubinskis (Александъръ Александровичъ Кочубинскій) bei Karaliaučiaus universiteto profesorius Adalbertas Bezzenbergeris. Liackio teorijos buvo pavadinotos visiškai nemokslinėmis ir net vaikiškomis. Iš įsivaizduotų mokslo aukštumų Liackis buvo nusviestas ant žemės ir pašluotas po kilimu.

Tiesa, į laiško ministriui švarraštį ši pastraipa nebepateko – buvo išbraukta. Tame pačiame laiško ministriui juodraštyje Liackis įvertintas kaip prastai mokantis lietuvių kalbą, todėl negalėjęs kokybiškai rengti ir savo mokinį:

А Ляцкій – былъ преподаватель; ученики его, понятно, знали гораздо меньше учителя. Значить, желая заняться изданиемъ литовскихъ книгъ, мы должны имѣть подъ руками людей, хорошо знающихъ этотъ языкъ (б. 5785, л. 46г).

IX archeologų suvažiavimą 1893 metų rugpjūčio 14 dieną uždarė VŠA globėjas Sergijevskis (plg. Zabiela, Kulikauskas 1999, 127). Jis buvo aktyvus suvažiavimo organizatorius bei dalyvis ir negaléjo nepastebeti Liackio fiasko. Tikriausiai šio pasirodymas buvo prisimenamas ir pašiepiamas per visą suvažiavimą. Ne tik Liackis, bet ir Sergijevskis turėjo pasijusti musę kandęs. Du dešimtmečius rémėsis Liackio kaip lingvisto autoritetu, dabar jis turėjo apie ką pamastysti.

¹¹ LVIA: f. 567, ap. 11, b. 5785 (juodraštis; pirmaisiais variantas datuotas 1900-ųjų rugsėjo

4 diena, tad raštas buvo rengiamas keletą mėnesių).

Nepalankiai apie Liackio pranešimą atsiliepė ir anoniminis suvažiavimo dalyvis 1894-ųjų kalendoriuje *Виленский календарь*¹² (beje, šis kalendorius buvo pradėtas leisti bei kuruotas to paties Sergijevskio¹³). Be kita ko, jis atpasakojo du pranešimus, susijusius su lietuvių kalba – Kočiubinskio apie lietuvių kalbos *druskos* etimologiją ir Liackio apie Dniepro slenksčių pavadinimus:

Литовскій языкъ послужилъ предметомъ сообщенія профессора А. А. Коучубинского, подъ заглавіемъ „Литовскій языкъ и наша страна“ [...]. Одинъ изъ мѣстныхъ ученыхъ З. А. Ляцкій напечаталъ въ „трудахъ предварительного комитета“ сообщеніе подъ заглавіемъ „Литовской [sic!] языкъ въ вопросѣ о происхожденіи Руси“ [...] // [...] Но послѣднія два сообщенія встречены были на съѣздахъ недоверчиво (Членъ съѣзда 1893, 173–174).

Teigiami, kad tiek Kočiubinskio, tiek Liackio pranešimai buvo priimti nepatikliai. Bet, anot VŠA juodraščio, – tai buvo Kočiubinskis, neleidęs Liackiui šnekėti. Vadinasi, Kočiubinskio ir Liackio mintims turėjo būti neprirtarta dėl skirtinguo priežascių.

Kitas Liackio vertintojas buvo Jonas Jablonskis. Jis parašė atsiliepimą apie archeologų suvažiavimo leidinį į *Varpa*, kur komentavo pasirinktus pranešimus¹⁴. Liackiui teko tokios Jablonskio eilutės:

Apie та пат Klausymą turējo skaityt, kaip matoma buvo iš kongreso programos, ir p. Z. Liackis, išguldytojas lietuviškos kalbos Panevėžio mokintojų seminarijoje. Savo referate, atspaustam „Darbuose Vilniaus Komiteto...“, p. L-is išveda Padnieprio Rusus teip-pat iš Lietuvos. Savo tyrinėjimuose jisai remiasi ant vietų ir žmonių vardų to laiko Rusų žemės. *Riuriką*, pirmajį „Rusų“ kunigaikštį, jisai padaro iš žodžio *rura*, *riura* (= germ. *Röhre*), *Sineusą* iš *uso* (= slav. *ycь*), o *Truvorą* iš žodžio *Truvoris*, kuris reiškiąs „taurų varytoją, medžiotąją“. Vardą *Rus* šis „žinovas“ lietuviškos kalbos išveda iš *Rusis*, sutrumpinto *Russ*, kilusio iš *ruch* (= judējimas). P. Liackio darbas visas pilnas perdaug drąsių ir neaiškių etimologijų; jų visų aš čionai nerašysiu, nėsa daugelis jo išvedimų, man matos, yra vaisius mažo supratimo kalbų mokslo¹⁵.

Taigi Jablonskis labai pritarė VŠA ir Liacki nušvilpusių suvažiavimo dalyvių nuomonei. Jis irgi pasišaipė iš Liackio etimologiją, atskleidusių Liackį kaip nestiprų kalbos mokslo bandytoją. Tiesa, iš Jablonskio recenzijos būtų galima suprasti, kad Padnieprio rusus Liackis kildino iš lietuvių. Dabar, ypač po Vladimiro Toporovo ir Olego Trubačiovo tyrimų, neabejojama, kad Dniepro baseino teritorijoje yra gy-

¹² Членъ съѣзда, „Девятый археологический съѣздъ въ Вильнѣ“, *Виленский календарь на 1894 годъ*, Вильна, Типография А. Г. Сыркина, 1893, 168–185. Ačiū dr. Dariui Staliūnui už šio straipsnio nurodymą.

¹³ „Дѣйствительный тайный совѣтникъ сенаторъ Николай Александровичъ Серпьевскій, бывшыи попечитель Виленскаго учебнаго округа“, *Виленский календарь на*

1900 годъ, Вильна, Типогр. Вилен. Св.-Духов. Братства, Зарѣчье д. Братства, 1899, 214.

¹⁴ Plg. Arnoldas Piročkinas, *Prie bendrinés kalbos ištakų. J. Jablonskio gyvenimas ir darbai 1860–1904 m.*, Vilnius: Mokslas, 1977, 80–81.

¹⁵ [Jonas Jablonskis,] „Devintas Rusijos archeologų kongresas“, *Varpas* 9, 1894, 136.

Значеніе Литовськаго языка въ вопросѣ о происхождѣніи Руси.

Норманисты выводятъ Варяговъ Руссовъ отъ Нормановъ изъ Скандинавіи, основываясь 1) на *руssкихъ названіяхъ* днѣпровскихъ пороговъ, записанныхъ около 950 г. Константикомъ Багрянороднымъ, 2) на названіяхъ: *варягъ, russъ, Рюрикъ, Труворъ* и другихъ именахъ князей и пословъ въ договорѣ съ греками, полагая, что всѣ эти названія могутъ быть объясняемы только изъ *древне-скѣрнало* (скандинавскаго) языка, и 3) на лѣтописи *Нестора*.

Шаткость ученія объ иноземномъ происхожденіи Руси понимали многіе русскіе ученые люди, какъ напр. Ломоносовъ и Костомаровъ; но, необладая знаніемъ литовскаго языка, они не могли понимать древне-русскаго языка того времени, когда послѣдовало названіе днѣпровскихъ пороговъ, а потому и не въ состоянії были основательно опровергнуть ученія норманистовъ.

Вотъ почему мы, будучи весьма близко знакомы съ литовскимъ языкомъ, принимаемъ на себя смѣлость выступить имъ (Ломоносову, Костомарову и др.) на помощь и показать въ филологическомъ отношеніи нѣкоторую несостоятельность ученія о скандинавскомъ происхожденіи *Руси*.

Русскія названія днѣпровскихъ пороговъ, записанныя греческимъ императоромъ Константиномъ Багрянороднымъ, съ параллельными имъ славянскими названіями и поясненіемъ, что именно они означаютъ, считаются сторонниками нѣмецкаго происхожденія Руси несокрушимымъ историческимъ памятникомъ, созданнымъ основателями русскаго государства на Днѣпрѣ и свидѣтельствующимъ, что *Варяги-Руссы* были *немцы*. При этомъ прежде всего считаю неизлишнимъ замѣтить, что русскія названія 7-ми днѣпровскихъ пороговъ служать самыми лучшими доказательствомъ общности ли-

1 pav. IX Rusijos archeologų suvažiavimo Vilniaus parengiamojo komiteto darbuose spausdinto Zacharijaus Liackio (1893a, 337) pranešimo pradžia;
VUB: B24 – 1/13

venę baltais (ne lietuviai)¹⁶. Bet iš tiesų Liackis neieškojo nei lietuvių, nei baltų teritorijos Padnieprijoje. Jis tiesiog vartojo lietuvių kalbos faktus rusiškiems žodžiams aiškinti, nes manė, kad lietuviai yra rusai (rusų gentis; žr. toliau). O kad objektu pasirinko Dniepro slenksčius, tai greičiau atsitiktinumas.

Kočiubinskio referatą Jablonskis irgi ne ypač vertino, bet jį vis tiek pusiau gyre: „Nors ir silpną referatą, bet smagų klausyti perskaitē profes. A. Kočiubinsky“ (Jablonskis 1894, 137). Ar galima spėti, kad Jablonskis pats dalyvavo suvažiavime, jei jau Kočiubinskio pranešimą pavadinė „smagų klausyti“? Tuo metu Jablonskis gyveno Mintaujoje (žr. Piročkinas 1977, 65tt.). Liackio pranešimo, kaip galima suprasti iš cituoto teksto, Jablonskis pats negirdėjo.

Liackio straipsnis¹⁷ (plg. 1 ir 2 pav.) įdomus visų pirma tuo, kad gerokai plačiau atskleidžia jo lingvistines pažiūras. Darosi aišku, kad lietuvius Liackis tiesiog laikė rusų gentimi, esą viena rusų gentis dabar vadinasi lietuviais¹⁸:

первый самодержавный Русский Князь Рюрикъ избранъ народнымъ совѣтомъ не изъ иноземнаго, скандинавскаго рода, а изъ русскаго племени, которое нынѣ зовется литовцами (р. 359).

Kitur Liackis šnekėjo ir apie kalbas – apie lietuvių kalbos bendrumą su senaja rusų, ir septyni Dniepro slenksčių pavadinimai esą pats geriausias to įrodymas:

русскія названія 7-ми днѣпровскихъ пороговъ служать самымъ лучшимъ доказательствомъ общности ли-//товскаго и древне-руссскаго языка по всей Россіи (р. 337–338).

Liackis manė, kad tų slenksčių rusiški pavadinimai atrodantys tarsi šiandien būtų gauti iš lietuvių, ir tai esą liudija protingumą tautos, pavadinusios slenksčius (vėlgi matyti, kad rusai ir lietuviai Liackiui rodësi esanti viena tauta):

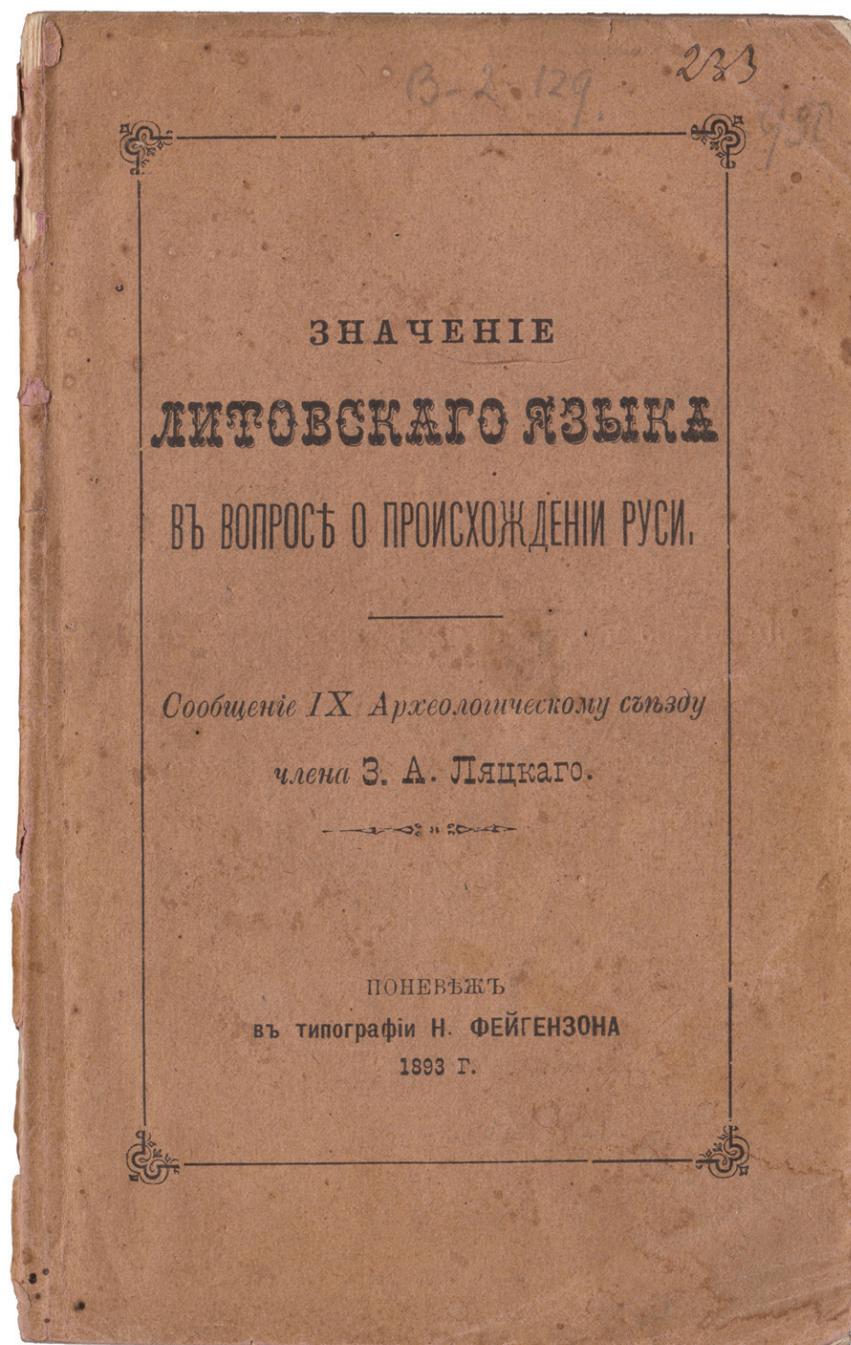
пороги эти свои русскія названія точно сегодня получили отъ литовцевъ. Названія эти свидѣтельствуютъ о значительномъ умственномъ развитіи народа, который ихъ далъ (р. 338).

¹⁶ Plg. В[ладимир] Н[иколаевич] Топоров, О[лег] Н[иколаевич] Трубачев, „Балтийская гидронимия верхнего Поднепровья“, LKK 4, 1961, 195–217.

¹⁷ Ляцкій 1893а, 337–360. Ta patį tekstą Liackis buvo pasiskelbęs Panevėžyje ir atskira knygele: З[ахарий] А[нтонович] Ляцкій, Значение литовского языка въ вопросѣ о происхожденіи Руси, Сообщеніе IX Археологическому съѣзду члена З. А. Ляцкаго, Поневѣжъ: въ типографии Н. Фейтен-зона. 1893b; LNB: A4532. Ačiū Arūnui Astramskui už šios knygelės nurodymą. Toliau cituojama iš archeologų suvažiavimo darbų publikacijos.

¹⁸ Staliūnas turėjo galvoje Liackį, kai rašė:

„pasitaikydavo ir tokiu veikėjų, kurie lietuvius laikydavo slavais“ (Darius Staliūnas, „Termino ‘rusinimas’ prasmės istorija (XIX a. 7-asis dešimtmetis)“, Lt 67[3], 2006b, 29). Tada ir tarp lingvistų buvo gana populiarū pažiūra apie bendrą slavų–baltų prokalbę, toli gražu ne visi išskirdavo atskirą baltų prokalbę. Tokio požiūrio atspindži galima ižvelgti, pavyzdžiui, 1906 metų Uptono Sinclairio romane *Džiunglės*, kur herojus lietuvis imigrantas į Čikagą Jurgis Rudkus vadintas slavu: „the owner was a Slav like himself [Rudkus]“ (Upton Sinclair, *The Jungle*, plg. <http://sunsite.berkeley.edu/Literature/Sinclair/TheJungle/22.html>; žiūrėta 2009 10 31).

2 pav. IX Rusijos archeologų suvažiavime Vilniuje skaityto ir atskira knygute Naftalio Feigenzono spaustuvėje Panevėžyje (1893b) išleisto Zacharijaus Liackio pranešimo viršelis;
LNB: A4532

Liackis net įžvelgė gana tvirtą priežastinį ryšį: jei dabar žodis vartoјamas lietuvių kalboje, tai buvęs ir senojoje rusų:

Печенеги означаетъ *Плечеголые*, потому что по-Литовски, а значитъ и по древне-русски, „печей“ – *плечи*, а „ноги“ – *нагie, голые* (р. 351).

Слово „Варягъ“ есть несомнѣнно слово славянское и вотъ тому доказательства. Глаголь „варити“ – *гнать, двигатъ*, существуетъ въ полномъ ходу въ литовскомъ языкѣ, существовалъ когда-то и въ русскомъ (р. 348).

Maža to – *lietuvių kalba* Liackiui tiesiog buvo *senosios rusų kalbos* sinonimas:

Струвунъ, по нашему объясненію, значитъ *производитель струи*, который по древне-русски, а нынѣ по литовски, назывался и зовется „*струве*“ (р. 347).

Порогъ этотъ, производящій только волны, названъ впо-//слѣдствіи народомъ „*Вильный*“. Названъ же онъ вильнымъ [...] отъ древне-русскаго, а нынѣ литовскаго слова „*вильнись*“ – *волна*. Столица Литвы, построена на волнистой мѣстности, названа *Вильня*¹⁹ (р. 348–349).

Такимъ образомъ изъ древне-русскихъ, а нынѣ литовскихъ: „*уоласъ*“ – *скала, камень*, и „*версисъ*“ – *вержецъ*, – „*Уолверсисъ*“, или, по сокращеніи с – „*Уолворси*“ – *Скаловержецъ* (р. 342).

Apskritai pati Liackio analizės technika leido jam pramaišiui vartoti lietuvių ir rusų ar slavų kalbų pavyzdžius be jokių paaiškinimų, be jokių išlygų, tarsi kalbėtų apie vienos kalbos pavyzdžius:

У литовцевъ есть глаголь „*гелендроти*“, т. е. сокращеніе „*гелен дароти*“ – *подавать голосъ*. „*Гелень*“ есть винительный падежъ отъ древне-русскаго слова „*гелесь*“, т. е. *голосъ* (е=о) „*дароти*“ есть многократный видъ отъ глагола „*дари-ти*“ – *дѣлать* („*арба*“ – *паханіе*; „*дарба*“ – *работа*) (р. 343).

Русское название этого порога состоить также изъ двухъ словъ: „*вару*“ и [„]фо-ро-сь“. Первое слово „*вару*“, какъ оканчивающееся въ родительномъ падежѣ мн. ч. на *у*, показываетъ, что именительный падежъ его будетъ „*варасъ*“, въ усъченной литовской формѣ „*варсъ*“, а съ полнымъ русскимъ усъченiemъ – [„]*варъ*“. Что жъ такое „*варъ*“? Такъ какъ „*варасъ*“ происходитъ отъ литовско-славянского глагола „*варити*“ – *гнать*, то „*варасъ*“, какъ оканчивающееся на *асъ*, а не на *исъ*, будетъ *продуктъ гонки* (р. 346).

Название народа „*Руссы*“ произошло отъ глагола, существующаго до сихъ поръ въ литовскомъ языке „*руошти*“ или „*русти*“ – *двигать, у поляковъ – рухать* (р. 349).

¹⁹ Dabar pavadinimas *Vilnius* kildinamas iš *Vilnios* upės vardo, bet upės pavadinimas taip pat siejamas su *vilnimi* (plg. Aleksandras Vanagas, *Lietuvos miestų vardai*, parengė Vitalija Maciejauskienė, Vilnius: Moks-

lo ir enciklopedijų leidykla, 1996, 281). Liackis Lietuvos sostinės pavadinimą iš žodžio *vilnis* kildino tiesiogiai – jis manė, kad žodis *vilnis* Vilniui pavadinti buvo pa-sirinktas dėl kalvotų (banguotų) vietovių.

Kaip pastebėjo Jablonskis, Liackis pateikė daugybę nepagristų mokslo duomenimis etimologiją. Keletas jau buvo matyti iš ankstesnių pavyzdžių (Vilniaus, Rusios, variagų, pečenegų, Riuriko pavadinimai). Etimologizavo Liackis ir Lietuvos bei Žemaičių pavadinimus:

Хотя страна Варяговъ и называлась съ давнихъ временъ Литвою отъ слова „литуасъ“ – дождь, который тамъ бываетъ и зимой, но жители ея не // назывались, какъ и до сихъ поръ почти не называются литовцами: они звали и зовутъ себя „жемайчей“, а въ старину звались Варягами, Русью (р. 359–360).

часть нынѣшней Литвы зовется Жмудью отъ названія народа „Жемайчей“, что значитъ *съверяне*, потому что по-литовски „жема“ – зима и *съверъ* одно и тоже. Переводъ слова „жемайтись“ – приземистый, низкорослый, или что-то въ родѣ Нидерланды, невѣренъ и основывается на ошибкѣ отъ смыщенія слова „жяме“ – земля со словомъ „жема“ – зима или *съверъ* (р. 360).

Lietuvą Liackis kildino iš *lietaus* (литуасъ), о *Žemaičius* – iš *žieta* (жема), ir net paaiškino, kad sieti Žemaičių pavadinimą su *žemē* (жяме), т. у. laikytи juos savotiškais Nyderlandais, esą klaidinga. Nebūdamas gimtakalbis, Liackis turbūt negirdėjo žodžių *žemaičiai* ir *žieta* šaknies vokalizmo skirtumo (kirilinémis raidémis jis rašé та пациą grafemą <е>, Жемайчей, жема). Kitas, lotyniškos kilmés Žemaičių pavadinimas *samogitai*, Liackio kildintas iš *samanų*: „изъ ‘самана’ – мохъ и ‘титься’ – пастухъ, – Самогитъ, т. е. по мху пасущий“ (р. 342). Lotynišką Prūsų pavadinimą *Борусы* jis susiejo su rusų žodžiu *борь* ‘*šilas*’ ir rado jam sinonimą lietuvių kalboje *Гирулись* ‘*gerulis*’, kuris neva kilęs iš panašios reikšmés žodžio *giria* (*Гира*):

Борусы – латинское название Прусаковъ, т. е. въ борахъ живущие, превратилось, вслѣдствіе порехода б въ н, въ Поруссы, которое сократилось въ Прусы – нынѣшнее народное, или Несторовское название Прусаковъ. Часть борусовъ // составляли Литовцы. Такъ какъ борь назывался и нынѣ называется у Литовцевъ „Гира“, то синонимъ названию „Борусъ“ будетъ – „Гирулись“ (р. 352–353).

Lenkai irgi sieti su lietuvišku žodžiu *lenkti*:

Что Поляки именно были сосѣдями Варяговъ, видно и изъ названія, даннаго Варягами Полякамъ: ленки, лонки или ланки, подъ которымъ они и до сихъ поръ слывутъ у литовцевъ. Название это происходит отъ литовскаго глагола „лентки [т. у. ленкти]“ – примыкать, пригибать (р. 356).

Liackis etimologizavo ir Nemuno, kaip nekeičiančio savo srovës, pavadinimą: „Неманъ (Нѣмана[]) – ‘немайнь’, т. е. *не мѣняетъ* (своего теченья)“ (р. 340). Taip pat Minska, kaip padarytą iš *melymës*, nes melynių apie та miestą ir šiandien esą auganti gausybę („отъ ‘милинистъ’ – ягода черниха, которой въ лѣсахъ около ‘Миниска’ [...] и до сихъ поръ великое обилие“; р. 340). Alanus aiškino kaip tautą, gyvenančią Alaunų aukštumoje, kurios pavadinimas esą kilęs iš *uolos*:

Слитный звукъ въ словѣ *уоласъ*, распадаясь на чистыя гласныя въ разныхъ нарѣчіяхъ литовскаго языка, даетъ названія скаль – *уласъ*, *оласъ* и *аласъ*. Это послѣднее название скалы дало название горной возвышенности Алаунской. Народъ, жившій по Алаунской возвышенности, назывался Аланами (р. 342).

Gyvendamas Senojo Panevėžio dvare Liackis mielai etimologizavo beveik po langais tekančios *Nevėžio* upės vardą:

Дорога или путь, имѣть еще // другое литовское название: „вежа“ („Ногъ Швен-та Казимира *вежа крипстъ*“ – Со Св. Казимира (4 марта) дорога портится (кри-вится)) [...]. Притокъ Немана, на которомъ стоитъ городъ Поневежъ, называет-ся „Невежа“, т. е. *Не путь рѣка* (р. 351–352).

Nevėžis, anot Liackio, esanti ‘upė ne kelias’; matyt, jis laikė Nevėžį prasta upę laivybai ir jo pavadinime ižvelgė paaiškinimą.

Galbūt įspūdingiausia Liackio etimologija atrodytų lietuviškas variagų genties pavadinimo sinonimo *kolbiagai* aiškinimas. Liackis buvo taip įsitikinęs žinąs neabejotiną *kolbiagas* etimologiją, jog dievagojos galis dėl jos prisiekti:

Если Варягъ называется и Колбягомъ, то отсюда вытекаетъ такая полная оче-видность, что можно идти подъ присягу (роту), что *Варяги* были литовцы. Ясно, что только то племя *Руси* можетъ называться *колбягами*, у которого есть глаголь „колбети“ – говорить. А такъ какъ этотъ глаголь существуетъ только у литовцевъ, значитъ *литовцы* звались *Варягами* (р. 359).

Idomiausia, kad įrodymą Liackis grindė ne kartą savo klasėje per pamokas atliktu eksperimentu su lietuviais, baltarusiais ir rusais:

Если вы войдете въ классъ одного изъ нынѣшихъ учебныхъ заведеній на Литвѣ, въ классъ, въ которомъ есть русскіе, бѣлоруссы и литовцы, скажите: „*колбяги встаньте!*“! И встанутъ всѣ *литовцы*, въ чемъ мы лично не разъ убѣдились (р. 359).

Taigi išgirdę pasakymą „*колбяги встаньте!*“, atsistodavo, Liackio liudijimu, tik lietuviai. Jis sugestijavo, kad vien lietuviai pasakymą suprasdavę, ir tai įroda, jog žodis *колбяги* lietuviškas, ir kad dėl to variagai tikrai buvę lietuviai. Socialinio eksperimento būdu Liackis jautėsi įrodęs dvieji tautų tapatumą. O kadangi jam lietuviai buvo rusai, tai ir variagai čia pritapo.

Liackio straipsnyje galima užciuopti ir Simono Daukanto tekštų įtakos. Viena iš Liackio etimologijų, regis, sutampa su Daukanto:

въ старину тому же закону слѣдовалъ русскій языкъ: отъ глагола „перети“, со-хранившагося до сихъ поръ у литовцевъ со значеніемъ *создавать, творить*, въ частности – *высиживать птенцовъ изъ яицъ*, происходитъ Перунъ – *творецъ все-го*, въ томъ числѣ грома и молніи, воспроизведеніе или, такъ сказать, твореніе которыхъ повторяется каждый годъ. У литовцевъ существуетъ и Перунъ и Пер-кунъ (р. 341).

Liackis *Perkūną* ar *Perūną* siejo su žodžiu *perēti* – visai kaip Daukantas, plg. Daukanto *Būdo*²⁰ ištrauką:

pirmoujį szilimų iškurių wadino Perunó arba Perkunó nu žōdijo perieti; beje, iog jis īszperieię wīs tou, kas wen yra regemó szioie pasaulie (Daukantas 1845, 80).

Gali būti, kad Liackis buvo matęs ir panaudojė šią Daukanto 1845-ųjų (beveik 50 metų senumo) etimologiją. Liackis juk buvo parašęs ir knygelę apie naujovišką audros, žaibo ir pan. aiškinimą²¹. Tema jam buvo įdomi, ir tikėtina, kad žinojo Daukanto *Perkūno* etimologiją²².

Matyti ir daugiau Daukanto tikėtino poveikio. Štai Liackis vokiečius (germanus) kildino iš žodžio *giria*:

„Гироманъ“ есть уже ныне Германецъ, потому что манъ – нынешний человекъ. Доказательствомъ, что название Германцевъ произошло отъ слова „гира“ – лъсъ, служить ошибка одного греческаго писателя, смѣшавшаго название Германцевъ съ Древлянами (р. 353).

Daukanto *Būde* lotyniškas žodis *Germanus* irgi buvo sietas su *giria* (germanus Daukantas vadino *gironais*), nors Daukanto argumentai kitokie:

іr tejp pirmasis Rimionū rasztiniks jau pirmaimij ėmžiouie gímós Kristui gywenós minawo ajkskej Ziamajtius sawo garsemī rasztī Gírrionū budas (Germanorum mores) tajs žodejs: „Zámajtej (Samnones) essantis [...]“ (Daukantas 1845, 6).

1875-aisiais redaguodamas *Русишкасъ мокласъ дэль летувинику*²³ rankraščius Liackis buvo pavartojojęs raštą žodį *gintuvė*²⁴. Jি vėl įtraukė į savo pranešimą archeologų suvažiavime: „по-литовски ‘гинтуве’ – крепость“ (p. 352). Tikėtiniausia, kad *gintuvė* imta iš Frydricho Kuršaičio žodynų²⁵, tačiau jis žinomas ir iš Konstantino Sirvydo, Dionizo Poškos bei Daukanto²⁶ tekštų.

²⁰ [Simonas Daukantas,] Budā senowęs-lętu-wiū kalnienū ir zámajtiū / iszraszze pagal senowęs rasztū Jokyb's [sic!] Łaukys Petropilie: spaudinie pas C. Hintze, 1845.

²¹ 3[ахарий] А[нтоновичъ] Ляцкий, *Новое объяснение грозы, вспыхъ трехъ родовъ молнии и огней Св. Эльма, Сочинение З. А. Ляцкаго, Поневѣжъ: Типографія Н. Фейгензона, 1885; LNB: Brus.14/885.*

²² Rusų *Перун* ir dabar etimologiškai laikomas giminišku su lietuvių *Perkūnas*, bet, skirtingai nuo Daukanto ir Liackio, siejamas su šaknimi *perti* (ne su *perēti*), plg. LEW 575.

²³ РУССКАЯ ГРАМОТА ДЛЯ ЛИТОВЦЕВЪ. РУСИШКАСЪ МОКЛАСЪ ДЭЛЬ ЛЕТУВНИКУ. Одобрено Ученымъ Комитетомъ Министерства Народного Просвещения, какъ руководство для обучения

русской грамотъ въ Литовскихъ школахъ. ВИЛЬНА. ИЗДАНИЕ КНИГОПРОДАВЦА-ТИПОГРАФА А. Г. СЫРКИНА. 1875; LLTIB: 4250.

²⁴ ДѢЛО КАНЦЕЛЯРИИ ПОПЕЧИТЕЛЯ Виленского Учебного Округа. 3го СТОЛА. Относительно напечатанія „руководства къ изученію русско-литовской грамоты для употребленія въ училищахъ Ковенской губерній“]. Началось 16 Октября 1873 г.; LVIA: f. 567, ap. 5, b. 4931, l. 43r.

²⁵ Klv 123.

²⁶ Ačiū dr. Ritai Šepetytei-Petrokienei, pagal LKŽ kartoteką nustačiusiai, jog Daukanto pavyzdys yra ne iš *Būdo*, o iš *Darbų*: Simanas Daukantas, *Darbų senių Lituvių yr Žemaičių 1822*, parengė Vaclovas ir Mykolas Biržiškai, Kaunas: Lietuvos universiteto bibliotekos leidinys, 1929, 25.

Visos šios sasajos su Daukanto (ir turbūt Kuršaičio) tekstais sutvirtina argumentą, kad Liackis rėmési lotyniškai parašytais lietuviškais tekstais (beveik nekyla abejonių, kad Liackis kažkiek naudojosi būtent Daukanto *Būdu*). Liackis, imperijos valdininkas, tarnavęs VSA tikslams diegti rusišką raidyną lietuvių kalbai – vis tiek bent kažkiek naudojosi draudžiamomis lietuviškomis knygomis!

Iš kitų kalbinių Liackio svarstymų į akis krinta žodžių darybos taisyklės. Pavyzdžiui, Liackis teigė, kad žodžiai su galūne -*исъ* esantys veikėjų pavadinimai:

оть этого глагола [варити] въ литовскомъ языкѣ происходит существительное, дѣятель, съ характернымъ окончаніемъ *исъ* – „варисъ“ – *двигатель, гоняющій, настукъ, охотникъ* (р. 349).

Название дѣйствующаго лица имѣеть свойственное ему окончаніе *исъ*, а потому человѣкъ, называемый оть глагола *русити*, будетъ въ ед. ч. *Русисъ* съ полнымъ окончаніемъ, или *Руссъ* съ усъченнымъ литовскимъ окончаніемъ, въ которомъ выпадаетъ гласный звукъ. Множ. же число будетъ „Русти“ или „Руси“ (р. 349).

Liackis pastebėjo, kad lietuvių kalboje žodžio *gale* <и> pasilepia (tad diftongas virsta monoftongu). Matyt, jis čia apibendrino iš savo gyvenamų vietų pramoktos Panevėžio tarmės monoftongus: „Пасущихъ овецъ (‘авись’) звали ‘Авюварей[’], или просто [’]Аваре[’] (и скрадывается и нынѣ у Литовцевъ)“ (р. 351).

Liackis pats nesugebėjo tiksliai vartoti lietuviškų būtojo laiko veikiamosios rūšies dalyvių vardininko galūnių, suplakdavo į vieną tiek vyriškosios ir moteriškosios, tiek vienaskaitos ir daugiskaitos galūnes. Bet savo pranešime jis analizavo dalyvius ir padalyvius teoriškai, matyt, visai nesijaute ko nors šioje srityje nemokantis. Vėl pramaišiui vartojo pavyzdžius iš lietuvių ir baltarusių kalbų, tarsi jos sudarytų vieną sistemą:

Леанти, какъ и Веронци, Верицы, если причастіе дѣйствительнаго залога отъ древне-русскихъ, а нынѣ литовскихъ глаголовъ: „лети“ – лить и „варити“ – // *варить, кипятить*. Дѣепричастия отъ этихъ глаголовъ будуть (*ти* неопредел. наклоненія нужно замѣнить окончаніемъ *енть, янть* или *онть*, смотря по нарѣчіямъ) „леантъ“ или „леянтъ“ (сравнить неасыть и неясыть) и „верентъ“ или „веронтъ“ – разливая и кипятка. Причастія дѣйств. залога образуются прибавленіемъ къ дѣепричастіямъ окончанія дѣйствующихъ лицъ *исъ*, и получается „леантисъ“ – льющи и „веронтисъ“ – кипящій. [...] Но *ти* передъ мягкими гласными смягчается нынѣ у литовцевъ въ *и*, а у белоруссовъ въ *и* (Катерина – Кацярина). По этому у литовцевъ льющи – „леянчисъ“, а у белоруссовъ кипящій – „веронци“. При опусканіи, какъ и нынѣ практикуется въ литовскомъ языке, носового *и*, предшествуемаго слитнымъ звукомъ, распадающимся на чистыя гласные *a, o* и *u*, получается „Веруци“ (р. 346–347).

Taip pat į akis krinta Liackio *леянчисъ* ‘liejantis’, kur vietoj <г> dirbtinai „atsta-tyta“ raidė <ч>. Liackis neretai rėmési garsų kaimonis, kaip pats vadino, vienų garsų „peréjimu“ į kitus. Iš priebalsių kaitų savo straipsnyje Liackis minėjo *к=x=c*, *с=x=г*, *x=c*, *с=ш*, *б=п*, *ш=c=x*:

„Гелендрікъ“, которое по-скифски было бы *Гелендрисъ*, потому что $k=x=c$ (р. 344).

фаросъ или сокращенно *фаръ* есть *порогъ* или сокращенно *прахъ*, потому что $c=x=g$ (р. 344).

Трулось или Турлось есть сокращение отъ „турулось“, т. е. *туробъ лохъ*, ибо $x=c$ (р. 352).

Къ числу переходныхъ звуковъ слѣдуетъ отнести звукъ *x* въ протяжное *c*. Такимъ образомъ: „аусисъ“ – *оухо* [sic!], „муся“ – *муха*, „блуся“ – *блоха*, „дусоти“ – *дыхатъ*, „ышшатъ“, „мусоти“ – *махать*, „саусасъ“ – *сухой*, „клаусити“ – *слушатъ*, слушаютъ, „виртасъ“ [т. у. *виршасъ*] – *верхъ*, (ибо $c=ш$) (р. 349).

Борусы – латинское название Прусаковъ, т. е. *въ борахъ живущie*, превратилось, вслѣдствіе порехода *b* въ *n*, въ Поруссы (р. 352).

Такъ какъ $ш=c=x$, то Волошьская земля будеть землей *Волоховъ* (р. 356).

Iš pavyzdžių matyti, kad Liackiui nerūpejo nustatinėti, ar kuri nors iš jo nurodytų kaitų vyko vienoje kalboje, ar keliose. Ne tik viena laikytos lietuvių rusų ir baltarusių kalbos, bet ir savaip suprasti garsų kaitos garsai manyti galintys atsirasti bet kurioje kalboje. Kitaip sakant, per lygybęs ženkla galima surašyti Liackio kaitą $k=x=c=g=ш$ – ir jokio skirtumo, kurioje kalboje koks kaitos garsas pasirodys.

Liackis minėjo ir balsių kitimus, pavyzdžiui, [o] ir [e]: „извѣстно, что *e* и *o* часто замѣняютъ другъ друга“ (р. 340). Taip pat nurodė, kad *<у>* „*pereina*“ і *<ы>*:

Слово *есути* или *осути*, составляющее коренное достояніе литовского и древне-русского языка, всюду извѣстно и означаетъ *осуть* или *осыть*, вследствіе перехода *у* въ *ы* (р. 340).

Liackiui aišku, kad šioje kaitoje senesnis yra *<у>*, ir dažnai šis senesnis atitinkmuo yra lietuvių, o ne rusų kalbos pavyzdyje: „*въ старину у господствовалъ: „сунась“ – сынъ, „сурасъ“ – сыръ, „бути“ – бытъ*“ (р. 340)²⁷.

Akivaizdu, kad per 20 metų po savo pirmosios 1873 metų lietuvių kalbos dėstymo programos Liackis buvo nuėjės netrumpą pažinimo kelią – tada lietuviškus žodžius siejo su rusiškais pramaišiui, neįžvelgdamas jokios chronologijos²⁸. Dabar Liackis jau laikė lietuvių kalbą sena, ir jei išvedinėjo kokias formas, tai dažnai krypti nurodė iš lietuvių kalbos і rusų, o ne atvirkščiai. Vadinasi, Liackio darbuose bent kitimo krypties suvokimas ēmė sutapti su to meto lyginamosios kalbotyros.

²⁷ Tokią lietuvišką ir rusiškų žodžių gimintę (*sūnus* – сын, *sūras* – сыръ, *būti* – бытъ) patvirtina ir dabartinė kalbotyra (plg. LEW 941, 944, 68); vadinas, šiuo atveju Liackis buvo gana ižvalgus, turbūt bent kažkiek susipažinęs su kai kuriais lyginamosios kalbotyros tyrimais.

²⁸ ДѢЛО КАНЦЕЛЯРИИ ПОПЕЧИТЕЛЯ Виленского Учебного Округа. 3го СТОЛА. О введеніи преподаванія жмудскаго языка въ приготовительномъ классѣ Поневѣжской уч. семинарии, 23 сентября 1893 г.: „Программа Жмудско-Литовскаго языка“; LVIA: f. 567, ap. 11, b. 2837, l. 6r-7v.

Liackis pacitavo ir porą lietuviškos dainos eilučių su vertimu:

„Гелендроти“ нынѣ у литовцевъ означаетъ *шумъть*, звучать, путь безъ словъ: „вайкщёя поняла па жалюсь гоялюсь, гражей гелендрава, ринкдама кветкалюсь... „Пасакикъ паняла, кодъ тэйпъ гелендрои, кодъ эйшкейсь жодялейсь не гести по гои?“ – „Гуляла барышня въ зеленомъ гаю, красиво распѣвала, собирая цветки... Скажи барышня, почему такъ голендрушь, почему ясными словами не поешь въ гаю?“ (р. 343).

Galima sakyti, kad Liackis nepaliko savo lietuviškai rašytų tekstų. Apie jo lietuvių kalbą daugiausia žinome iš samprotavimų arba rankraštinių taisymų ir pavidymų. Todėl ir tokie trumpi lietuviški Liackio sakiniai svarbūs.

Iš parašymo matyti, kad Liackis laikėsi nusistatymo rinktis rytu aukštaičių kietaji [H] prieš e tipo vokalizmą, t. y. <ла>: поняла ‘panelé’, kitoje vietoje ir ладасъ ‘ledas’ 359 (nors ir жодялейсь ‘žodeliaiš’). Po kietojo priebalsio netvirtapradį dvi balsi [ai] rašė <эй>: тэйпъ ‘taip’, эйшкейсь ‘aiškiaiš’ (nors ir жемайтисъ ‘žemaitis’, жемайчей 360). Vartojo raidę <ё>, kaip ir buvo rekomendavęs Liutostanskiui: вайкщёя ‘vaikščiojo’; kitur билёти ‘kalbėti’ (p. 351)²⁹.

Liackio lietuvių kalba ne visada tikslia. Kartais atrodo, kad jis galūnių ne tai kad nemokėjo, bet kad nelabai paisė. Pavyzdžiu, Liackis rašė: „Capra“ – *сторожъ* и „Келе“ – *дорога* (колея) (p. 351). Tad *sargas* ir *kelias* jam pasidarė moteriškosios giminės. Problemiška ir žodžio *уоласъ* ‘uola’ galūnė: „ты есть камень“ переведено по жмудски: ‘ту эси уоласъ’ (p. 342). Liackis aiškino, kad „въ разныхъ нарѣчіяхъ литовскаго языка, даетъ названія скалъ – уласъ, оласъ и аласъ“ (p. 342), kad „‘аласъ’ – *скала, камень*“ (p. 351). Aišku, *уласъ*, *оласъ* ir *аласъ* laikyta lietuviškų uolos pavadinimų vienaskaita; vadinasi, Liackis padarė vyriškąją giminę (taip pat atrodo neskyrės žodžių *uola bei ola*). Arba vėl – jis rašė „‘дарба’ – *работа*“ (p. 343); vadinasi, *darbą* padarė moteriškosios giminės daiktavardžiu (nom. sg. *дарба*).

Iš kultūrinų Liackio ryšių paaiškėjo, kad jis kažkiek bendravo su latviu Janiu Spruogiu, tuo metu dirbančiu Vilniaus centrinio archyvo archyvaru. Prie savo etimologinių aiškinimų apie variagus išnašoje Liackis prirašė ir Spruogio teorijas su pastaba:

О происхождении и значении слова *варягъ*, *варяги*, охотно присоединяемъ здѣсь, къ собственному нашему толкованию, обязательно доставленное намъ архивариусомъ виленского центрального архива, И. Я. Спрогисомъ, слѣдующее краткое его объясненіе (p. 358).

Štai šitaip lietuvių kalbos moksłią taikydamas rusų tautos senovei aiškinti Liackis manė pakilsiąs į šlovės viršūnę. Išleido savo tekštą antrą kartą Panevėžyje net atskira knygele (aišku, savo lėšomis). Bet pakilimo jausena netruko ilgai. Išjuokimas Sergijevskio akivaizdoje turėjo būti ypač skaudus. Nežinia, ar Liackis atšalo nuo etimologizavimo – gal ir toliau jautėsi teisus. Tik labai tikėtina, kad fiasko archeo-

²⁹ Plg. Subačius 2006, 292.

logų suvažiavime prisidėjo prie neva „savanoriško“ Liackio atleidimo iš lietuvių kalbos mokytojo pareigų po dvejų metų (1895-07-30)³⁰. O dar po gero dešimtmečio (1905) Liackio kritikas Jonas Jablonskis pats tapo Liackio darbų „tęsėju“ – lietuvių kalbos mokytoju Panevėžio mokytojų seminarijoje.

Šiandien Liackio palikimas įdomus kaip imperijos puoselėto „lietuvių kalbos eksperto“ lingvistinio mąstymo pavyzdys. Nors Liackio kalbinės išvados gerai atitiko oficialų politinė imperijos diskursą (lietuviai esą rusai, Lietuva – Rusija), tačiau jis sulaukė ne tik specialistų (Bezzenbergerio, Jablonskio), bet ir pačių Vilniaus švietimo apygardos administratorių kritikos. Liackio etimologizavimas ne tik liudija, kad jis buvo labai įsitraukęs į madingus kalbų kilmės svarstymus, bet kad ir jo paties dalyvavimas suvažiavime bei du kartus publikuotas pranešimas tapo kritinio mąstymo apie etimologiją šaltiniu.

Šaltiniai ir literatūra:

- DAUKANTAS, SIMANAS, 1929: *Darbay senuju Lituwiu yr Žemaycziu 1822*, parengė Vaclovas ir Mykolas Biržiškai, Kaunas: Lietuvos universiteto bibliotekos leidinys.
- [DAUKANTAS, SIMONAS, 1845:] Budą senowęs-lętuvių kalnienū ir žamajtiū / iszraszszę pagał senowęs rasztū Jokyb's [sic!] Łaukys Petropilie: spaudinie pas C. Hintze.
- IVANOVAS, VIAČESLAVAS; VLADIMIRAS TOPOROVAS, 2009: „Mitologiniai vietovardžiai kaip slavų etnogenezės bei seniausios istorijos rekonstrukcijos šaltinis“, *Vladimiras Toporovas ir Lietuva*, sudarė Algirdas Sabaliauskas ir Jolanta Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 307–335.
- [JABLONSKIS, JONAS,] 1894: „Devintas Rusijos archeologų kongresas“, *Varpas* 9, 135–138.
- MERKYS, VYTAUTAS, 1994: *Knygnešių laikai. 1864–1904*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
- PIROČKINAS, ARNOLDAS, 1977: *Prie bendarinės kalbos ištakų. J. Jablonskio gyvenimas ir darbai 1860–1904 m.*, Vilnius: Mokslas.
- SADAUSKAITĖ, I[ZABELĖ], 1963: „Rusijos archeologų IX suvažiavimas“, *Mokslas ir gyvenimas* 7, 14.
- SINCLAIR, UPTON, *The Jungle*, 1906; <http://sunsite.berkeley.edu/Literature/Sinclair/TheJungle/22.html>; žiūrėta 2009 10 31.
- STALIŪNAS, DARIUS, 2006a: „Kaip rusai pedagogai XIX a. viduryje mokėsi lietuvių kalbos“, *Lietuvos istorijos metraštis* 2005 (2), 93–116.
- STALIŪNAS, DARIUS, 2006b: „Termino ‘rusinimas’ prasmės istorija (XIX a. 7-asis dešimtmetis)“, *Lt* 67(3), 24–37.
- STALIŪNAS, DARIUS, 2007: *Making Russians. Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863*, Amsterdam, New York, NY: Rodopi.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2006: „Kazimiero Lelio ir Ipolito Liutostanskio lietuviškos kirilikos modeliai, 1887–1891“, *ALt* 8, 279–316.

³⁰ ДѢЛО КАНЦЕЛЯРИИ ПОПЕЧИТЕЛЯ Ви-
ленского Учебного Округа. По осмотрѣ
окружнымъ инспекторомъ Одинцовыемъ

Поневѣжской учительской семинарии.
Началось 1895 г.; LVIA: f. 567, ap. 11,
b. 3643, l. 5г.

- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2007: „Panėvėžio mokytojų seminarija: lietuvių kalbos dėstymo pradžia 1872–1873 metais“, *ALT* 9, 301–312.
- VANAGAS, ALEKSANDRAS, 1996: *Lietuvos miestų vardai*, parengė Vitalija Maciejauskienė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- ZABIELA, GINTAUTAS; PRANAS KULIKAUŠKAS, 1999: *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*, Vilnius: Diemedis.
- БОЖЕСТВЕННАЯ ЛИТУРГИЯ СВЯТАГО ИОАННА ЗЛАТОУСТА. ДѢВІШКА ЛИТУРГІЯ ШВЭНТО ЁНО АЎКСОБЎРНІО. САНКТПЕТЕРБУРГЪ. Швэнтам Петербурге, Мет'се 1887, [parengė Eduardas Volteris]; LLTIB: В 1770.
- ВИЛЕНСКОЙ КОММИССИИ ДЛЯ РАЗБОРА АКТОВЪ ДѢЛО о предложенномъ въ 1893 году IX Археологическомъ Съѣздѣ въ Вильнѣ. 1889 г.; LVIA: f. 596, ap. 1, b. 226.
- Дополнительные вопросы и запросы, заявленные къ IX Археологическому съѣзду въ г. Вильнѣ въ 1893 г., Москва, Типографія Э. Лисснера и Романа, 1893. Ситојама іš: LVIA: f. 596, ap. 1, b. 244.
- „Дѣйствительный тайный совѣтникъ сенаторъ Николай Александровичъ Сергіевскій, бывшій попечитель Виленского учебного округа“, *Виленский календарь на 1900 годъ, Вильна*, Типогр. Вилен. Св.-Духов. Братства, Зарѣчье д. Братства, 1899, 176–215.
- ДѢЛО КАНЦЕЛЯРИИ ПОПЕЧИТЕЛЯ Виленского Учебного Округа. 3го СТОЛА. Относительно напечатанія „руководства къ изученію русско-литовской грамоты для употребленія въ училищахъ Kovенской губерніи[“]. Началось 16 Октября 1873 г.; LVIA: f. 567, ap. 5, b. 4931.
- ДѢЛО КАНЦЕЛЯРИИ ПОПЕЧИТЕЛЯ Виленского Учебного Округа. 3го СТОЛА. О введеніи преподаванія жмудского языка въ приготовительному классѣ Поневѣжской уч. семинаріи, 23 сентября 1893 г.: „Программа Жмудско-Литовского языка“; LVIA: f. 567, ap. 11, b. 2837, l. 6r–7v.
- ДѢЛО КАНЦЕЛЯРИИ ПОПЕЧИТЕЛЯ Виленского Учебного Округа. По осмотрѣ окружнымъ инспекторомъ Одинцовымъ Поневѣжской учительской семинаріи. Началось 1895 г.; LVIA: f. 567, ap. 11, b. 3643.
- КАУКАЗА НЕВАЛЬНИКАСТЬ. ЛЯОНА ТОЛСТОИ (Партгумочита ишъ рускишкай). ВИЛЬНА. Типографія А. Сыркина, Большая ул., соб. д., № 88. 1891, [vertē Ipolitas Liutostanskis]; VUB: L_R 57.
- ЛЯЦКІЙ, З[АХАРІЙ], 1893а: „Значеніе Литовского языка въ вопросѣ о происхожденіи Руси“, *Труды Виленского отдѣленія Московского предварительного комитета по устройству въ Вильнѣ IX Археологическаго съѣзда*, Вильна: Типографія А. Г. Сыркина, 337–360; VUB: B24 – 1/13.
- ЛЯЦКІЙ, З[АХАРІЙ] А[НТОНОВИЧЪ], 1893б: Значеніе литовского языка въ вопросѣ о происхожденіи Руси, Сообщеніе IX Археологическому съѣзду члена З. А. Ляцкаго, Поневѣжъ: въ типографіи Н. Фейгензона; LNB: A4532.
- ЛЯЦКІЙ, З[АХАРІЙ] А[НТОНОВИЧЪ], 1885: *Новое объясненіе грозы, вспыхъ трехъ родовъ молний и огней Св. Эльма*, Сочиненіе З. А. Ляцкаго, Поневѣжъ: Типографія Н. Фейгензона; LNB: Brus. 14/885.
- РУССКАЯ ГРАМОТА ДЛЯ ЛИТОВЦЕВЪ. РУСИШКАСЬ МОКСЛАСЬ ДЭЛЬ ЛЕТУВНИКУ. Одобрено Ученымъ Комитетомъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, какъ

руководство для обучения русской грамоты в Литовских школахъ. ВИЛЬНА.
ИЗДАНИЕ КНИГОПРОДАВЦА-ТИПОГРАФА А. Г. СЫРКИНА. 1875; LLTIB: 4250.
Топоров, В[ладимир] Н[иколаевич]; О[лег] Н[иколаевич] Трубачев, 1961: „Бал-
тийская гидронимия верхнего Поднепровья”, LKK 4, 195–217.
Членъ съѣзда, 1893: „Девятый археологический съездъ въ Вильнѣ”, Виленскій календарь
на 1894 годъ, Вильна, Типографія А. Г. Сыркина, 168–185.

Giedrius Subačius

ZAKHARIJ LIATSKIJ'S PAPER IN THE NINTH CONGRESS
OF THE ARCHEOLOGISTS OF ALL RUSSIA IN VILNIUS (1893)

Summary

Zakharij Liatskij (~1836–1899) was a military engineer by training and worked as a treasurer of the Panevėžys District (today Lithuania). Simultaneously for 22 years Liatskij worked as a teacher of Lithuanian at the Panevėžys Teacher Training Seminary (1873–1895). He was the only official teacher of Lithuanian in the entire Kaunas province. Among other things Liatskij was an important “expert” of the Lithuanian language for the administrators of the Vilnius Educational District. In 1893 Liatskij presented his research on the etymology of certain Russian historical proper names in the Ninth Congress of Archeologists of all Russia in Vilnius. Liatskij considered Lithuanians to be a tribe of Russians, and Lithuanian—a dialect of (old) Russian. This approach enabled him to give Lithuanian etymologies for words like *Руссъ* ‘Russian’, *варягъ*, *Рюрикъ*, etc. Besides, Liatskij considered etymologies for quite a few Lithuanian words and names too: *lenkas*, *Lietuva*, *Nemunas*, *Nevėžis*, *Žemaičiai*, etc. At the Congress Liatskij was severely criticized for his “childish” linguistics and was not allowed to even finish his report. This failure at the Congress must have influenced his resignation two years later in 1895 from the position of the teacher of Lithuanian.

GIEDRIUS SUBAČIUS

Gauta 2009 m. lapkričio 4 d.

Department of Slavic and Baltic Languages and Literatures
University of Illinois at Chicago
UH 1600, MC/306
601 S. Morgan St.
Chicago IL 60607, U.S.A.
el. p.: *subacius@uic.edu*

Kalbos istorijos ir dialektologijos skyrius
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5
LT-10308 Vilnius, Lietuva